

İlahiyat Akademi, Aralık 2021; (14): 267-296.

Araplarda Şiir: Sözlü, Görsel ve Yazılı Kültürde İnsan*

Ferruh KAHRAMAN**

Öz

Çalışmanın konusu, Araplarda şiir: Sözlü, görsel ve yazılı kültürde insandır. Problemi ise sözel bir kültüre ve ileri bir edebiyata sahip olan Araplara indirilen Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm dininin evrenselliğidir. Günümüz kültür ve iletişim çalışmalarına bakıldığında sözlü kültür insanların yazılı ve görsel kültür insanlarına göre daha geri olduğu, soyut düşüncelerinin gelişmediği, iç dünyalarının derinleşmediği, bireyselliklerinin zayıf olduğu, eleştirel düşünceye sahip olmadığı, kapalı ve tutucu oldukları ifade edilmektedir. Oysa İslâm tarihine bakıldığında tam tersi bir durumla karşılaşılmaktadır. Zira Cahiliye Arapları sözlü bir kültüre sahip olmalarına rağmen diğer yazılı toplumlardan geri değildir; aksine edebiyatta dünyanın en ileri toplumlarıdır. Son dinin peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) de ümmîdir. Ancak onun getirdiği din geçmişte pek çok insana rehberlik ettiği gibi günümüzde de yazılı, görsel ve dijital kültüre sahip insanlara yol göstermektedir. Kültür ve medeniyet sürekli değişmektedir. İletişim çalışmalarında iddia edildiği gibi görsel ve yazılı kültürün oluşturduğu devrim de yeni değildir. Tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri yazı vardır; görsel kültür de vardır. İnsanlar ilk dönemlerden beri yazı yazmışlar, okumuşlar ve mağara resimleri, heykeller ve ikonlar gibi görseller yaratmışlar ve bunları da görsel olarak okumuşlardır. Çalışmanın amacı görsel bir kültüre sahip Araplara indirilen Kur'ân'ın evrenselliğinin açıklanması; önemi ise Arap şiirinin sadece sözlü kültüre değil, görsel, yazılı, dijital ve gelişecek olan yeni kültürlere de hitap ettiğinin açıklanmasıdır. Çalışmada nitel yöntem seçilmiş, doküman inceleme tekniği uygulanmıştır. Sözel, görsel ve yazılı kültürle ilgili çalışmalar değerlendirilmiş; dil ve beyânla ilgili İslâmî eserlere müracaat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Şiir, Kültür, Beyân, Görsel, Yazı.

* Araştırma Makalesi. **Makale Gönderim Tarihi:** 03.11.2021 **Makale Kabul Tarihi:** 09.12.2021

DOI: <https://10.52886/ilak.1018727>

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric, ferruhkahraman@hotmail.com ORCID:0000-0001-9251-4786

Poetry in Arabs: Human in Oral, Visual and Written Culture

Abstract

The subject of the work is poetry in Arabs: Human in oral culture, visual and written culture. Its problem is the universality of the Qur'ān and the religion of Islām, which has been revealed to Arabs who have a oral tradition and advanced literature. Looking at modern cultural and communication studies, it is stated that people of oral culture are more backward than people of written and visual culture, their abstract thoughts do not develop, their inner world does not deepen, their individuality is weak, they do not have critical thinking, and they are closed and conservative. Looking at the history of Islām, the opposite situation is encountered. Because Jahiliyya (Pre-Islāmic) Arabs have an oral culture, but are not backward from other written societies according to their period; on the contrary, they are the most advanced societies in the world in literature. Muhammad, the prophet of the last religion (PBUH) is also illiterate. But the religion he brought has guided many people in the past, as well as today it guides people with written, visual and digital culture. Culture and civilization are constantly changing. The revolution created by visual and written culture, as claimed in communication studies, is also not new. There has been writing since unknown periods of history; there is also visual culture. People have written, read and created images such as cave paintings, sculptures and icons since the earliest times, and they have also read them visually. The aim of the present study is to explain the universality of the Qur'ān, which has been revealed to Arabs who had a visual culture; its importance is to explain that Arab poetry appeals not only to oral culture, but also to visual, written, digital and new cultures that will develop. In the study, the qualitative method was selected and the document examination technique was applied. Works about oral culture, visual and written culture were discussed; Islāmic sources about language and statement were addressed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Culture, Statement, Visual, Writing.

Özet

Günümüz iletişim çalışmalarına bakıldığında sözel, yazılı, görsel ve dijital kültürün olduğu ve bu kültürlerin insanın zihin yapısı, bellek, algı, deneyim, kimlik ve iletişim gibi özellikleri değiştirdiği ifade edilmektedir. Ancak bu değişim konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşleri genel olarak iki başlık altında toplamak mümkündür. İlk görüşe göre iletişimde sözellik esas olup yazının, görsel ve dijital edebiyatın gelişmesi insanlarda farklı özellikler oluşturmamış; sadece sözel kültürü düzenleyici, kayıt altına alıcı ve dönüştürücü özelliğe sahip olmuştur. Buna göre insanların toplumsal örgütlenmesinin büyük çoğunluğu söze dayanmakta; yazılı kültür, sözün sembollerle kaydedilmesi; görsel kültür görüntüyle beraber sözün kayda alınması ve dijital kültür de sözün sayılarla ifadesi olarak açıklanmaktadır. Yazının, görselin ve dijitalin kullanılması sözün gücünden hiçbir şey kaybettirmemiştir. Gerçekten de yazı, görsel ve dijital kültüre bakıldığında söz

önemli ve başat rolünü bu kültürler içerisinde korumaktadır. İkinci görüşe göre ise insanlık tarihi sözel kültürle başlamış, onu yazılı, görsel ve dijital kültürler takip etmiştir. Bu kültürler içerisinde yazı söze göre daha değerlidir ki tarih yazı ile başlamıştır. Görsel kültür yazıya; dijital kültür de görsel kültüre göre daha ileri bir aşamayı göstermektedir. Bu ikinci görüş genellikle, ilerlemeci bir tarih anlayışının, ilkel, maddî, bu dünyaya ait insan ve toplum teorilerin iddialarıdır. İslâm'ın tarih anlayışı ise medenî, ağaç biçimci ve gelişmeci bir yapı arz etmektedir. Buna göre insan maddî özelliklerin yanı sıra manevî ve melekî özelliklere sahiptir. İnsan sadece bu dünyaya ait bir varlık olmayıp onun Yüce Allah'la irtibatı ve ahirete yönelik özellikleri de vardır. İslâm'a göre tarih yazı ile başlamamaktadır. Hatta ulemanın çoğunluğuna göre insanlık tarihi dünyada da başlamamaktadır. Hayata cennette ve cennet tecrübesiyle başlayan Hz. Âdem, buradaki kazanımlarını dünyada da hemen gerçekleştirmeye başlamış; ilk icatların mucidi olmuştur. Hz. Âdem ve ilk insanlar yaşama ilâhî vahiy doğrultusunda başladıkları için de ilkel değil medenîdirler. İslâm'a göre yazı da Hz. Âdem veya Hz. İdrîs tarafından tarihin ilk dönemlerinde icat edilmiştir. Buna göre pozitif bilimlerinin ilerlemeci anlayışının en büyük eksikliği, yazının icadı ile tarihin yazı ile başladığını kabul etmesidir. Kur'ân'ın, tarihi Hz. Âdem'le başlatmasının bir Sümer tableti kadar değeri yok mudur? Pozitif bilimlerin görselliği televizyonun icadıyla başlatmaları da ikinci büyük eksikliklerdir. Zira kâinatın kendisi, bizzat görsel bir kültür özelliği taşımaktadır. İnsanın doğayı kopya etmesi veya doğayı kayıtlı insanlara aktarması görsel kültür de kâinatın bizzat kendisi niçin görsel bir kültür olmasın. Bu nedenledir ki ilk âyet "Yaratan rabbinin adıyla oku" (Alak 96/1) şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla sadece sunî görsel kültürün insanın zihin yapısı, bellek, algı, deneyim, kimlik ve iletişim gibi alanlarda temel değişimler yaptığı geçersizdir. Zira aklını ve zekasını kullanan insanlar için doğal görsel kültür, sunî görsel kültürden daha fazlasını pekâlâ yapabilir hatta yapmıştır da. Cahiliye döneminde genellikle sözel bir kültüre sahip olan Hicaz Arapları, dünyanın en ileri edebiyatına sahiptir. Demek ki her sözel toplum daha geri bir algı, iletişim ve zihin yapısı taşımamaktadır. İnsanlar sadece sözlü kültürle bile ileri bir edebiyat ve medeniyet oluşturabilirler. Dolayısıyla Araplarda şiiri sadece Kur'ân'ın icazına yönelik ve şiire meydan okuduğu bir unsur olarak görmek yanlıştır. Öncelikle şiirin ne olduğu ve ne anlama geldiği üzerinde durulmalıdır. Böylece Kur'ân'ın hem icazı hem de sözel kültüre sahip bir toplumun diliyle indirilmesindeki hikmet ortaya çıksın; sözel, yazılı, görsel, dijital ve ileride gelişecek olan kültürlerle hitabı daha iyi anlaşılın.

Şiir; his, ilham, hayal, lafız-anlam ilişkisi, ölçü-kafiye, amaç ve niyetten oluşur. Şiirde his vardır. His; fiziksel bir uyarıyı duymak; bir şeyden etkilenmek, bir şeyi sezmek, farkına varmak, anlamak, saymak ve addetmek anlamlarına gelir. Şiirde ilham vardır. İlham; insanın iradesi veya iradesi dışında zihne gelen veya kalbe doğan duygu ve düşüncelerdir. Şiirde hayal vardır. Hayal; zan ve bir şeyi bir şeye benzetmektir. Buna göre şiir, bir görsel dünya ve sanal âleme benzemekte, başta dış duyular olmak üzere iç duyuları ve akli da ilgilendirmektedir. Diğer yandan

Kur'ân'da Cahiliye şairleri sanal âlemi anımsatır şekilde kendilerine farklı anlam yaratmışlar ve bu âlemde de kendilerine göre farklı bir dünya kurmuşlardır. Şiir, bir insanın his ve şuurun ileri olduğunu gösterir. Bu da insanın zihin yapısı, bellek, algı, deneyim, kimlik ve iletişim gelişmişliğine işaret etmektedir. Buna göre şiir, sözlü kültürün şiarı olsa da bir insanın soyut zekâsının gelişmişliğinin en önemli belirtisidir. Şiir aynı zamanda evrensel bir türdür. Şairi sanatçı olarak addetmek de mümkündür. Şair sanatçı olması hasebiyle kâinata, eşya ve hâdiselere farklı bir gözle bakabilmektedir. Farklı bakabildiği için de şair, vahye ve kâinata da farklı bir gözle bakabilmiştir. Bu özelliğinden dolayı Araplar, sözlü bir kültüre sahip olsalar da vahyi daha kolay anlamışlar; Yüce Allah'ı ve manevî âlemleri daha kolay idrak etmişlerdir. Onların şiirleri râvîler aracılığıyla aktarmaları da Kur'ân ve Sünnetin aktarımında olumlu işlevler görmüş; dinî metinlerin günümüze kadar aslı şekliyle korunmasını sağlamıştır.

Summary

When looking at today's communication studies, it is stated that there is a oral, written, visual and digital culture and that these cultures change characteristics such as human mind structure, memory, perception, experience, identity and communication. But there different opinions about this topic of change. It's possible to separate them into two titles. According to the first opinion, verblity is the main one in communication, and the development of writing, visual and digital literature has not created different characteristics in humans; it has only had the function of regulating, recording and transforming verbal culture. According to this, the vast majority of people's social organization is based on the oral; written culture is the recording of the word with symbols; visual culture is the recording of the word with the image, and digital culture is explained as the expression of the word with numbers. The use of writing, visual and digital has not lost anything from the power of the word. Indeed, when we look at writing, visual and digital culture, the word retains its important and dominant role within these cultures. According to the second opinion, the history of humankind began with verbal culture, followed by written, visual and digital cultures. In these cultures, writing is more valuable than words as a matter of fact that the history began with writing. Visual culture is a more advanced stage than writing; digital culture also shows a more advanced stage than visual culture. This second opinion is usually the claims of understanding of progressive history and primitive and material human and society theories of this world. The historical understanding of Islâm, on the other hand, is a civilized, tree-formalist and developmental structure. Accordingly, man has material properties, as well as spiritual and angelic properties. A person cannot only be an entity belonging to this world, but also has a connection with Allah Almighty and characteristics for the hereafter. According to Islâm, history does not begin with writing. In fact, according to the majority of ulama, human history does not begin in the earth either. Adam, who began his life in heaven and with the experience of heaven, immediately

---

began to improve his achievements here in the earth; he became the inventor of the first inventions. Adam and the first people are civilized, not primitive, because they began their lives in accordance with divine revelation. According to Islām, Adam or Idris invented writing in the early stages of history. Accordingly, the biggest shortcoming of the progressive understanding of the positive sciences is that it recognizes that history began with the invention of writing. Is not the fact that the Qur'ān started history with Adam as valuable as a Sumerian tablet? The fact that the positive sciences started the visual field with the invention of television is also the second biggest shortcoming because the universe itself is a feature of visual culture. If a person's copying of nature or transferring nature to people is visual culture, why should not the universe itself be a visual culture? For this reason, the first verse came in the form of "Read in the name of your Lord, the Creator" (Alaq 96/1). Therefore, it is invalid that only artificial visual culture makes fundamental changes in areas such as human mind structure, memory, perception, experience, identity and communication. For people who use their mind and intelligence, natural visual culture can do a lot more than artificial visual culture, and it has even done so. The Hejaz Arabs, who generally had a verbal culture during the period of ignorance, have the most advanced literature in the world. This means that not every verbal society has a more backward structure of perception, communication and mind. People can create an advanced literature and civilization even with only oral culture. Therefore, it is wrong for Arabs to see poetry as an element that is aimed only at the inimitability of the Qur'ān and challenges poetry. First of all, it should be focused on what poetry is and what it means. In this way, the wisdom of both the inimitability of the Qur'ān and the sending it down with the language of a society with a verbal culture will be revealed; oratory of the Qur'ān be better understood in verbal, written, visual, digital and future cultures. Poetry consists of feeling, inspiration, imagination, word-meaning relationship, measure-rhyme, purpose and intention. There is a feeling in poetry. Feeling means hearing a physical warning, being affected by something, sensing something, realizing it, understanding, counting and esteeming it. There is inspiration in poetry. Inspiration is the feelings and thoughts that come to the mind or are born into the heart inside or outside the will of a person. There are dreams in poetry. The dream is to conjecture and make something look like something. Accordingly, poetry resembles a visual world and a virtual realm, and it concerns the inner senses and the mind, especially the outer senses. On the other hand, the poets of Ignorance in the Qur'ān have created a different meaning for themselves in a way that reminds them of the virtual world, and they have created a different world for themselves in this world. Poetry is an indicator that the feeling and consciousness in a person are advanced. This, in turn, indicates the development of a person's mental structure, memory, perception, experience, identity and communication. According to this, although poetry is the characteristics of oral culture, it is the most important symptom of the development of a person's abstract intelligence. Poetry is also a universal genre. It is also possible to consider the poet as an artist. A poet can look at the universe, things and events with a different eye because he is an artist. Because

he could look at it differently, the poet could also look at revelation and the universe with a different eye. Because of this feature, the Arabs, although they have an oral culture, understood revelation, Allah and the spiritual realms more easily. Their transmission of poems through the narrators also served positive functions in the transmission of the Qur'ân and Sunnah; it ensured that the religious texts were preserved in their original form to this day.

Giriş

Sözlü, görsel, yazılı ve ileride gelişecek olan iletişim kültürlerinin hepsini beyân olarak adlandırmak mümkündür. Zira beyân, her türlü iletişim anlamına gelmektedir. Beyân; Kur'ân-Kerîm'de üç âyette ilan etme,¹ ifade etme² ve açıklama³ anlamlarında kullanılmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) “إن من البيان سحراً” “İfadenin öylesi vardır ki sihirli bir etkiye sahiptir” buyurmuşlardır.⁴ Edebiyat terimi olarak beyân; iletişimi gerçekleştirmek için meleke kazanmak, duygu ve düşünceleri farklı yollarla ifade etmek anlamlarına gelir. Buna göre beyân, sözlü, görsel ve yazılı iletişimlerin hepsini kapsamaktadır. Ancak sözel kültürün beyân içerisinde ayrı bir yeri olup görsel ve yazılı kültürler sözün yardımcı unsurları, tamamlayıcıları ve uzantılarıdır. İletişim çeşitleri içerisinde en önemlisinin dil veya söz olduğu kabul edilmektedir.⁵

Günümüz toplumsal iletişim çalışmalarında sözlü, yazılı ve görsel olmak üzere başlıca üç kültürün olduğu ve insanların bu kültürlere göre farklı anlam, etkileşim ve bakış açılarına sahip olduğu ifade edilmektedir. İletişim tarzının insanlar arası etkileşimi etkilediği ve toplumlar arasında bazı farklılıklar oluşturduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu üç kültürün gelişimi konusunda iki farklı bakış açısı vardır. Birincisine göre, sözel kültür; doğal ve temel kültürdür; sözel kültürün diğer kültür çeşitlerine karşı doğal bir üstünlüğü vardır. Zira tarihin her döneminde sözlü kültür en temel ve en etkili iletişim aracı olmuş; yazılı, görsel ve dijital kültürler söz üzerine bina edilmiş; sözün uzantısı olmuş; sonradan icat edilen her kültür sözellikle beraber devam etmiştir. Diğer kültürler ise söz gibi insanın özü ile alakalı olmayıp bunlar sadece sözel kültürü dönüştürmüş ve düzenlemişlerdir. Bu görüşe göre iletişime her ne kadar yeni teknikler ve araçlar eklenirse eklensin insanların toplumsal örgütlenme ve öğretimlerinin temeli, sözel kültürdür. Gerçekten de görsel ve yazılı kültür, salt görmeye dayalı kültürler değildir; her ikisi içinde sözü de barındırmaktadır. Görsel kültürün sembolü olan televizyon, bilgisayar ve internet gibi araçlar daha çok sözellik etrafında dönmektedir. Yazı da aynı şekilde bir sözdür ve görsel kültür içerisinde ona da yer

¹ Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, çev. Hüseyin Atay – Yaşar Kutluay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), Âl-i İmrân 3/138.

² er-Rahmân 55/3.

³ el-Kıyâme 75/19.

⁴ Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), “Nikâh” 47, “Tıb” 51.

⁵ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 19.

verilir. Yazı sözlü kültürün zıddı olmayıp sözelin sembollerle kitabete aktarılmasıdır. Yazı ve görsel araçlar kalıcılığı, devamlılığı ve kolay erişimi sağlamada önemli olmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın sözel bir kültüre sahip Arapların diliyle indirilmesinde bir sakınca yoktur. Zira sözel kültür; görsel, yazılı ve dijital kültürün temelini oluşturmaktadır. Görsel kültür; söz ile görüntünün kayda alınması; yazılı kültür de sözün sessizleştirilerek görsel hale getirilmesi ve kayda geçirilmesinden ibarettir. Nitekim Kur'ân da ezberle beraber yazıya geçirilmiş; son yüzyıllarda görsel alana taşınmış, şimdi de dijital âleme yüklenmiştir. İkinci görüş göre ise, medeniyet tarihi sözlü kültürle başlamış; onu yazılı, görsel ve dijital kültür takip etmiştir. Yazı, söze göre daha değerli olup tarih yazı ile başlamıştır. Görsel ve dijital kültür de yazılı kültüre göre daha değerlidir. Bu bakış açısı başta pozitivizm olmak üzere sıfırdan başlayan ilerlemeci tarih anlayışının bir ürünüdür. Oysa ki İslâmî ilimler ile yaratılış teorisine göre tarih anlayışı ağaç biçimci ve gelişmeci bir özellik taşır. Tarih, ilk insanlarla ve medenî bir hayatla başlamıştır. Bu hayat, bir çınarla temsil edilirse sürekli büyüyen ve gelişen bir ağaca benzemektedir. Dolayısıyla İslâm'ın tarih anlayışını ağaç biçimci ve gelişimci olarak adlandırmak mümkündür.

Temel İslâm İlimleri ile Arap Dili çalışmalarına bakıldığında ülkemizde Arap şiirinin sözel, görsel ve yazılı kültür çerçevesinde ele alındığı herhangi bir esere rastlanmamıştır. Arap dünyasında M. Nâsır el-Kahtânî'nin "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî's-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti",⁶ Muhammed Ubeydullah'ın "el-Va'yü bi'sifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab",⁷ yine M. Nâsır el-Kahtânî'nin "en-Nizâmü's-şefeviyyü fî makalâti'l-muhdesîn",⁸ Muhammed el-Beşir el-Katt'ın "en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine's-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye",⁹ Ahmed Zağb'ın *Cemâliyyetü's-şî'ri's-şifâhî*,¹⁰ gibi makale ve tezler bulunmaktadır. Batı'da ise Walter J. Ong'un *Sözlü ve Yazılı Kültür*;¹¹ Barry Sanders'in *Öküzün A'sı*;¹² Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaksisi*¹³ gibi kitaplar bu alanda öne çıkmaktadır. Özellikle Batılı yazarlara ait mezkûr eserler sözlü, görsel ve yazılı kültür içerisinde yaşayan insanın dünyayı algılama, bilme ve zihinsel kapasitesi üzerinde durmuş; sözel, görsel ve yazılı kültürün zihinsel kapasiteyi nasıl harekete geçirdiğini sorgulamıştır. Bu çalışmada -paradigma farklılığından dolayı- daha çok Batılı yazarlar dikkate

⁶ Müzekkir Nâsır Kahtânî, "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî's-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti", *Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l-esâsiyye* 39/1 (2018), 679-690.

⁷ Muhammed Ubeydullah, "el-Va'yü bi'sifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab", *Haqliyyetü âdabi ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye* 34/399 (2014), 7-112.

⁸ Müzekkir Nâsır Kahtânî, "en-Nizâmü's-şefeviyyü fî makalâti'l-muhdesîn", *Câmiatü hüdûdu's-şimâliyye*, *Mecelletü buhûsi külliyyeti'l-âdab* 10/1 (2019), 1-27.

⁹ Muhammed el-Beşir Katt, "en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine's-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye", *et-Türâsü'l-Arabî* 107/1 (2007), 7-107.

¹⁰ Ahmed Zağb, *Cemâliyyetü's-şî'ri's-şifâhî*, (Cezâyir: Cîniatü Yûsuf b. Hidde, Doktora tezi, 2006-2007), 1-410.

¹¹ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020).

¹² Barry Sanders, *Öküzün A'sı*, çev. Şehnaz Tahir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020).

¹³ Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020).

alınarak iletişim süreçlerinde sözellik, görsellik ve okur-yazarlık gibi kültürlerin insan üzerinde yarattığı sonuçlara cevaplar aranmış; insanın özellikle söz ve yazıyla kurduğu güçlü bağ ve iletişimin insan zihni üzerindeki yarattığı sonuçlara değinilmiştir. Zira yazının kişisel ölçekteki kazanımlarının toplumsal ilişkilerde karşılığı da bulunmaktadır. Böylece insanların geçmişte, şimdi ve gelecekte nasıl bir dünyaya sahip oldukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle de Kur'ân'ın sözel bir kültüre, sözel bir edebiyata ve ileri bir şiire sahip olan insanlara indirilmesinin hikmetleri anlaşılmaya çalışılmış; farklı iletişimlerin algı, kimlik ve zihin yapısı üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

1. Sözlü Kültürde İnsan ve Toplum

Sözlü kültüre sahip milletlerin en meşhuru Araplardır. Buna Hicaz Arapları demek daha uygun olacaktır. Tarih boyunca Doğu, Batı ve Güney Araplarının yazıyı kullandıkları bilinmektedir. Hicaz Arapları ise Cahiliye döneminde yazıyı genel olarak kullanmayan bir topluluktur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) "Biz ümmî bir topluluğuz, okuma yazma bilmeyiz" buyurmuşlardır.¹⁴ Yüce Allah son kitabı Kur'ân-ı Kerîm'i, ümmî bir topluma hitap ederek indirmiştir. Günümüzde pek çok çalışma insanî gelişmişlikte, yapay görselliğe, matbaalı yazıya ve dijital teknolojiye vurgu yapmaktadır. Yazının ve görselliğin insanı geliştirdiği ve soyut düşünmeyi artırdığı ifade edilmektedir. Buna göre Cahiliye Arapları sözlü kültüre sahip oldukları için geri konumuna düşmektedir. Sözlü ve geri bir kültüre sahip olan insanların dili ve kültürüyle indirilen Kur'ân ve İslâm dini, ileri yazılı, görsel ve dijital kültürlere sahip günümüz insanlarına nasıl hitap edecek ve onların ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaktır? Bir Müslüman için Kur'ân ve İslâm dini evrenseldir; tüm zamanlara, mekânlara, tüm insanlara ve toplumlara hitap etmektedir. Peki bunun açıklaması nasıl olacaktır? Demek ki Araplarda şiirin ileri olması sadece edebiyatın ileri olması anlamına gelmemektedir. Şiirin ileri olması görselliğin, sanalın, hayalin, kavramın, tasavvurun ve imgelerin de ileri olduğu anlamına gelmektedir ki şiir yazar, okuyan, dinleyen, bilen insanlar görsel ve dijital medyaya sahip olan insanlar gibi zekâ, zihin ve kimliğine sahiptir. Gerçekten de sanal dünya ve görsel medya gibi şiirde de hayal, tasavvur ve anlamlar öne çıkmaktadır.

Araplar arasında en önemli sanatların başında şiir gelmektedir. Rivayetler bu konuda milâdî 3. yüzyılı gösterse de¹⁵ Arap şiirinin tarihi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Zira Cahiliye şiirinin özelliklerine bakıldığında bunun birkaç yüzyılda oluşamayacağı erbabınca kolay bir şekilde anlaşılmaktadır. *Şiir* masdar

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrût: Dâru Sadr, ts.), 2/43, 56, 122, 129; Buhârî "Savm", 13; Ebu'l-Huseyn Müslim, *Sahîhu Müslim* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), "Sıyâm", 15.

¹⁵ Celâlüddîn Abdürrahmân es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luga ve envâihâ* (Kahire: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 2/477; Muhammed b. Sellâm el-Cumâhî, *Tabakâtü fuhûli's-şuarâ* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1952), 1/26, 39; Régis Blachère, *Târîhu'l-edebil'l-Arabî* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 421.

olarak sözlüklerde bir şeyi incelikleriyle bilmek, ona sezgiyle vâkıf olmak, ölçülü, ahenkli ve uyumlu söz söylemek anlamlarına gelir. İsim olarak ise, sezme, hissetme, sezgiyle bilgi sahibi olma, duygu ve heyecanla ahenkli ve vezinli söz söyleme sanatı olarak tanımlanır.¹⁶ Şiir; his, ilham, hayal, lafız-anlam ilişkisi, ölçü-kafiye, amaç ve niyetten oluşur. *His*; fiziksel bir uyarıyı duymak; bir şeyden etkilenmek, bir şeyi sezmek, farkına varmak, anlamak, saymak ve addetmek anlamlarına gelir.¹⁷ Felsefecilere göre hisler dış ve iç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış hisler; dokunma/lems, tatma/zevk, koklama/şem, işitme/sem' ve görme/basardan oluşurken iç hisler ortak duyu/müşterek, tasavvur/musavvire/hayâl, tehayyül/mütehayyile/müfekkire, vehim/vehmiyye ve hatırlama/zâkire/hâfıza olmak üzere beş duyudan oluşur.¹⁸ Mutasavvıflar ise iç duyuları; akıl, kalp, ruh, sır ve hafî olmak üzere beşe ayırmışlardır.¹⁹ Kelamcılar ise dış duyları kabul edip iç duyuları akıl adı altında bir merkezde toplamışlardır.²⁰ Şiir için önemli bir duyu olan *ilham*; insanın iradesi veya iradesi dışında zihne gelen veya kalbe doğan duygu ve düşüncelerdir.²¹ *Hayal*; zan ve bir şeyi bir şeye benzetmek anlamına gelen *hayl* veya *hayelân* kökünden türetilmiş bir masdardır. Uyku veya uyanıklık halinde insana gerçekmiş gibi görülen resim, suret ve şekillere hayâl ya da hayâlet denir. Hayal, gerçeğin gölgesi, yansıması ve rüyadaki timsalidir. Hayâl; tehayyül, zan ve teşebbühle eş anlamlı olarak bir şeyin gerçeği zannedilen şey ya da gerçeğe benzetilen şeylerdir. Buna göre hayâlde hem hayâl etmek/tehayyül hem zan hem de bir şeyi bir şeye benzetmek/teşebbüh vardır. Kur'ân'-ı Kerîm'de hayâl, tehayyül şeklinde kullanılmış,²² hadîslerde ise hayâl ve müştakları tehayyül, gerçeğin imgesi ve gerçeğe benzetilen şeylere karşılık gelmiştir.²³ Buna göre şiir, bir görsel dünya ve sanal âleme benzemekte, başta dış duyular olmak üzere iç duyuları ve akli da ilgilendirmektedir. Diğer yandan Kur'ân'da Cahiliye şairleri sanal âlemi anımsatır şekilde kendilerine farklı anlam yarattıkları ve bu âlemde kendilerine göre yaşadıkları ifade edilmektedir.²⁴ Nitekim İmriü'l-Kays (öl. 544/1149) babasını öldüren Esed kabilesine karşı hayâlî bir savaş açmış; bu savaşı kafasında yaşamış ve

¹⁶ Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, b.y.), 262; Mecdüddîn Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987), 534.

¹⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, 116; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, 693; Hayatî Hökelekli, "Duyu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 10/9, 10.

¹⁸ İbn Sînâ, Ali b. Sînâ, *Avicenna's de Anima*, nşr. Fazlur Rahman (London: University of Durham, 1970), 41-44; 59-194.

¹⁹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeiye* (Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1985/1405), 1/205; 2/90-101; 4/211, 212, 316-318.

²⁰ Sa'düddîn Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, nşr. Ahmed Hicâzî el-Sekâ (Kahire: Mektebetü'l-külliyât el-Ezheriyye, 1408/1988), 15-17.

²¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, 455; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, 1498.

²² Tâhâ 20/66.

²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/79, 450; 5/445; Buhârî, "Cizye", 14; "Rikâk", 51; İsbâ b. Sevre es-Sülemî Tirmîzî, *Sünenü Tirmîzî* (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998) "Cennet", 15, "Kıyâmet" 17, (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998); Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünen-i Nesâî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1991), "Zekât", 9.

²⁴ eş-Şuarâ 26/224-226.

şiiirine de gerçek bir zafer gibi lanse etmiştir. Bu üslup Cahiliye şairleri arasında sıkça görülen bir özelliktir.²⁵ Arapların his, ilham, hayal, lafız-anlam ilişkisi, ölçü-kafiye, amaç ve niyet birlikteliğiyle şiir söylemelerinin altında onların varlık ve kâinatla bütünleşmeleri gelmektedir. Bu özellikleri tablo halinde şöyle göstermek mümkündür:

Tablo 1. Sözlü Kültürde İnsan-Kâinat İlişkisi Ön Plandadır, Bu Bazen Maddî, Bazen de Manevî Olarak Gerçekleşir.

Temel Özellikler	İnsan	Kâinat
Kayıt	Hafıza	Levh-i Mahfûz
Görsel	Hayâl, Tasavvur, İmge, Rüya, Düş	Yüce Allah'ın yarattığı tüm varlıklar
Söz	Kelâm, Konuşma	Vahiyler, Kutsal Kitaplar, Doğal sesler
Görme	Göz, Basar	Yaratıcı ve Melekler

Günümüz iletişim çalışmalarına bakıldığında pek çoğunun sözel kültür konusunda indirgemeci bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Nasıl ki yazılı kültür; basit, kısmî ve ileri yazılı kültür olarak farklı gruplara ayrılıyorsa sözel kültür de kendi içerisinde; basit, kısmî ve ileri sözel kültür olarak farklı gruplara ayrılmalıdır. Zira Afrika veya dünyanın ücra köşelerinde yaşayan sözel kültür toplumlarıyla İslâmîyet öncesi Hicaz Araplarının sözel kültürleri birbirinden kıyas götürmeyecek derece farklıdır. Zira Araplarda edebiyat; özellikle de şiir çok ilerlemiştir. Şiirin ilerlemesi insan kalitesi ve medeniyetin de ilerlemesi anlamına gelmektedir.²⁶ Modern bilimin iddia ettiği gibi medeniyet sadece yazı ile gelişmemiştir. Diğer yandan modern araştırmacılar görsel kültürü, gazete, dergi, televizyon ve internet gibi yapay medya araçlarıyla başlatmaktadır. Oysaki görsellik sadece yapay olarak düşünülmemeli; özellikle doğanın kendisinin tabii bir görsel alan olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Zira doğal dünyanın görselliği sunî görselliğin çok çok üzerindedir. Özellikle bu alanda doğa turizmi gelişmiştir. Diğer yandan gazete, dergi, televizyon ve internet gibi görsel araçlardan çok önce mağara resimleri, tasvirler ve hiyeroglifler gibi kadîm görsel öğeler insanlar tarafından oluşturulmuştur. Bu sebeple Araplar örneğinde olduğu gibi sunî görsele gerek

²⁵ Ömer Ferruh, *Târîhu'l-ede bil'- 'Arabî* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1401/1981), 1/125, 126.

²⁶ Kahtânî, "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî'ş-şefeviyi ve ta'silî'l-kitâbeti", 679.

kalmadan söz ve tabi-görsel bir dünyada da algı, tecrübe ve zihin yapısı pekâlâ gelişebilmektedir. Sözel kültür sadece konuşmaktan ibaret kabul edilmektedir. Oysaki sözel kültür; görseli de içinde barındırmaktadır.

Sözlü kültürün yaygın olduğu toplumlarda insan, Yaratıcıyla, doğayla ve hemcinsleriyle iletişimi daha çok şiirle, kıssalarla ve hikayelerle gerçekleştirmiştir. Bu nedenle sözlü kültürde şair, ozan ve kassâs olarak adlandırılan öykü anlatıcıları ön plana çıkmıştır. Öyküler; insanları bir arada tutmuş; daha önce bilseler bile insanların tekrar tekrar dinlemek istedikleri özel anlatılar olmuştur. Genellikle toplumun yaşlı ve bilge insanların anlattığı hikayelerde kahramanlık, fedakârlık, sevgi, iyi ve kötü insanlar arasındaki mücadeleler ön plana çıkmıştır.²⁷ Böylece yaşamın doğal akışı içerisinde ortaya çıkan hayattaki tecrübeler ve deneyimler, belli tasarım ve temaların da eklenmesiyle toplulukların kimliğini oluşturmuş ve onların hayatta kalmalarının temel bilgisi haline dönüşmüştür. Modern bilimlerce iddia edildiğinin aksine ilkel toplumlarda şair, ozan ve kassâs, sahip olduğu bilgi nedeniyle cemiyet içerisinde üstünlük elde etmişlerdir. Zira şair, ozan ve kassâs sözlü kültür ile hayat bilgisinin kaynağı ve taşıyıcısıdır. Sözel kültüre sahip Araplarda da sihir, şair, ozan ve kassâslar öne çıkmıştır. Hatta peygamberimizi ve İslâm'ı kötölemek için müşrikler, sık sık Kur'ân'ın büyücü ve şair sözü olduğunu söylemişlerdir.²⁸

1.1. Sözlü Kültürde İnsanın Algı, Hafıza ve Zihin Özellikleri

Sözlü kültürde insanların algı ve bellekleri çok güçlüdür. Bilgilerin unutulmaması için sıkça tekrarlara yer verilir. Sözlü kültürde insanların düşünce, tutum ve davranışları; kelimeler ve bu kelimelerin sahip olduğu büyümlü bir tınıyla gerçekleşmektedir.²⁹ Sözlü kültür insanların kelimeler ve kelimelerin paylaşımı çok özel bir yere sahiptir. Zira sözlü kültürde mütekellim ve mevzu, muhataba, zaman ve mekâna göre değişim göstermektedir. Anlatım ve aktarım sadece söze dayandığı için bir defalık olarak gerçekleştirilmekte; konu ve tema aynı olsa da hiçbir anlatım diğerinin tıpatıp aynısı olmamaktadır.³⁰ Bu nedenle sözlü kültürde kalıcılığı, istikrarı ve sürekliliği sağlamak için mümkün merteye ezbere ve anlatımda benzer unsurlara yer verilmektedir.³¹ Sözel kültürlerde iletişimler yüz yüze ve ağırlıklı olarak hikâye anlatımı şeklinde gerçekleşmekte ve toplumsal ilişkilerin devamı böyle sağlanmaktadır.

Sözel kültürde ve kısmî okur-yazar toplumlarda anlatım, sadece insan hafızası ve konuşmayla gerçekleşmektedir. Sözelliğin hâkim olduğu yerlerde anlam, dil bilgisi kurallarından ziyade canlı ortamın verdiği enerji ile belirlenir. Bilginin kolay

²⁷ Sanders, *Öküzün A'sı*, 15.

²⁸ bk. el-Enbiyâ 21/5; es-Saffât 27/36; Yâsin 36/69; el-Hakka 69/41.

²⁹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 15.

³⁰ Sanders, *Öküzün A'sı*, 30.

³¹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 49.

ezberlenmesi için sıkça kalıp ifadelerle yer verilir ki bunlar dilde akıcılığı, akılda kalıcılığı ve hafızlarda sürekliliği sağlar. Mesela cesur savaşçı, koca dağ ve güzel prenses gibi sıfatlar, ezberlemeyi, kalıcılığı ve gelecek nesillere aktarmayı kolaylaştırır. Sözel kültürde düşünceler, basit değil de olabildiğince çok sözle ve tekrarlarla anlatılır.³² Böylece konuşmacı derdini daha iyi anlatmış ve konuyu geniş boyutlardan ele almış olur. Ancak bir edebiyat geliştirme fırsatına sahip olmazlar.³³ Dünyanın pek çok sözel toplumlarında hikâye anlatımı ve kıssa daha önemli iken Cahiliye dönemi Araplarında şiir daha önemli olmuş; şiirin öne çıktığı sözel bir edebiyat gelişmiştir.³⁴

Sözel kültür insanının hafızası okur-yazar kültür insanının hafızasından oldukça farklıdır. Zira sözel kültürler değerlerinin kalıcılığını sadece ezberle sağlarlar.³⁵ Bu nedenle insanların inançları, değerleri, gelenekleri, görenekleri ve gündelik bilgileri insan hafızasında toplanır ve yüz yüze iletişimle de paylaşılır. İnsanlar toplumsal hayatta önemli olan bilgileri öğrenir, hatırlar ve önemli olmayanları ise çok kısa süre içerisinde unuturlar. Hafızanın canlılığı ve işlerliği açısından tekrar, sözlü kültür için çok önemlidir. Bu nedenle tekrarı ve kalıcılığı sağlamak için ahenkli, melodili ve musikili bir dile öncelik verilir.³⁶ Arapçanın musikili bir dil olması ve Cahiliye dönemi Araplarında şiirin gelişmiş olması bu nedenledir.

Ong, sözel kültür insanların zihinlerinin soyutlama düzeyinin, yazılı kültüre göre daha zayıf olduğunu söylemektedir. Yine Ong, sözel kültür insanların zihninin, içinde yaşadığı zaman ve mekândan uzaklaşma konusunda çok zorluk çektiğini; kavramsal ayrımlarla kategorik tasnif ve sınıflandırmalarda büyük sıkıntılar yaşadığını ifade etmektedir. Ona göre sözel toplum insanları kavramları sadece işine yaradığı kadar ilişkisel ve işlevsel olarak kullanmaktadır. Ong, sözlü kültürde birikimin olmadığını da iddia etmektedir.³⁷ Ancak Cahilî Arap toplumuna bakıldığında ileri seviyede bir birikimin olduğu, hafızalarının ise hiç de zayıf olmadığı; aksine çok güçlü olduğu görülmektedir. Koca bir medeniyet asırlarca sözlü olarak aktarılmıştır.³⁸ Hatta Araplarda ezber ve şiir aktarımı için ravîlik adı altında bir meslek ortaya çıkmıştır. Ravîlik cahiliye döneminde bir nevi zabıt kâtibi ya da müzikte vokaliste benzer bir görev üstlenmiştir. Ravîler hafıza gücü kuvvetli insanlar arasından seçilir; önce bir şairin yardımcılığını yapar sonra da kendini geliştirerek şairler arasına dahil olurdu. Meşhur Arap şairlerinden Evs b. Hacer, Tufeyl el-Ganevî'ye ravîlik yapmış; Zühayr b. Ebî Sülmâ da Evs b. Hacer'e ravîlik yapmış ve onun yanında yetişmiştir. Ebî Sülmâ'ya da Hutay, Şemmah ve oğlu Ka'b

³² Sanders, *Öküzün A'sı*, 16, 17.

³³ Munro E. Edmonson, *Lore: An Introduction to the Science of Folklore and Literature* (New York: Holt, 1971), 323, 332.

³⁴ Kahtânî, "en-Nizâmü'ş-şefeviyü fi makalâti'l-muhdesîn", 6, 9.

³⁵ Eric Havelock, *Preface to Plato* (Cambridge: Belknap Press, 1963), 87-96, 131, 132.

³⁶ Sanders, *Öküzün A'sı*, 23.

³⁷ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 21, 24; Sanders, *Öküzün A'sı*, 43.

³⁸ Kahtânî, "eş-Şî'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmî'ş-şefeviyi ve ta'silî'l-kitâbeti", 682.

ravîlik yapmıştır.³⁹ Cahiliye şiiri, şairlerin ezberi, ravîlerin ezberi, kabile üyelerinin ezberi ve şiir müsabakalarında okunarak aktarılmıştır. Çoklu bir aktarıma sahip olduğu için de yazılı bir metin gibi kalıcılık ve devamlılık sağlamıştır.⁴⁰

Ong'a göre sözel toplumlarda getirisi gereği somut ve işlevsel kavram ve kategoriler daha ön plandadır. Ona göre zihnin soyut kavram ve kategorilerle ilişkisi çok zayıf kalmıştır. Zekanın soyut olarak gelişebilmesi için aklın mevcut ortamdan uzaklaşması, konuyu tekrar tekrar düşünmesi ve yeniden yorumlaması gerekmektedir. Zira yazı kişinin mevcut ortamdan uzaklaşmasına; kişinin konuyu tekrar etmesine ve onun konu üzerinde yeni değerlendirme yapmasına imkanlar sunmuştur.⁴¹ Ong, bu konuda da yanılmaktadır. Zira Araplar; özellikle Cahilî Arapları sözel kültüre sahip olsalar da soyut zekâları pekâlâ gelişmiştir. Edebiyat, özellikle de şiir soyut zekânın bir ürünüdür. Yine sözel kültür içerisinde masal, bilmece ve tekerleme gibi anlatılar soyut zekâ ürünü değil midir? Zira sözel kültür içerisindeki edebiyatta şiir, masal, bilmece ve tekerlemede hayâl ile manâ iç içedir. Klasik Arap şiirinin tüm türlerinde soyut zekâ, hayal ve manâ çok önemli olsa da vasıf/tasvîr, gazel ve fahr türü şiirlerde daha ön plandadır.⁴²

Şiir insandaki his ve şuurun gelişmişliğinin göstergesidir. Şiir bir insanın soyut zekâsının gelişmişliğinin en önemli belirtisidir. Şiir aynı zamanda müzik gibi evrensel bir sanattır. Şiir söyleyen şair aynı zamanda bir sanatçıdır. Sanatçı olması hasebiyle varlığa, eşya ve hâdiselere farklı bir gözle bakabilmektedir. Farklı bakabildiği için de değişik his ve duygulara sahip olmakta; bu duygular için de farklı kelimeler türetmektedir. Bu sayede şair, dilin de zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır. Varlığa, eşya ve hâdiselere farklı bir gözle bakabilen şair, insanlığa indirilen ilâhî bilgilere (vahye) ve doğaya (kâinata) da farklı bir gözle bakabilecektir. Bu özelliğinden dolayı Araplar vahyi daha kolay anlamışlar; Yaraticıyı ve soyut âlemleri daha kolay idrak etmişlerdir. Şiirleri râvîlerle aktarma kültürüne sahip olmaları da, Kur'ân ve Sünnetin aktarımında olumlu bir korelasyon oluşturmuş; dinî metinlerin günümüze kadar eksiksiz ulaşmasında öncü olmuşlardır.

Sözlü toplumlarda tekrar, ezber ve râvîler aracılığıyla olurken yazılı kültürlerde bu kitabetle olmaktadır. Yazılı toplumda birey, bir metni okurken anlam üzerinde düşünür ve cümleleri tekrar tekrar okur. Bu tekrarlar ondaki zihinsel gelişimi, soyutlama gücünü ve eleştirme yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunur.⁴³ Bunun aksini düşünmek de mümkündür. Çünkü insan yazıya güvenerek zihnini geliştiremeyebilir de. Sözlü kültürde ise kelime bir defa söylendiği için tekrar etme fırsatı olmaz. Bu nedenle insan zihin ve hafızasına daha çok müracaat edebilir. McLuhan, sözel kültür insanların daha kapalı bir hayat yaşadıklarını ve kapalı bir toplumsal yapıya sahip olduklarını ve daha çok tutucu olduğunu söylemektedir.

³⁹ Nihat Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları 2011), 21.

⁴⁰ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 21,22.

⁴¹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 38.

⁴² Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi 1* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2019), 123, 142-156.

⁴³ Sanders, *Öküzün A'sı*, 29.

Ona göre kapalılık; sözlü toplumlarda iletişim, iş, çalışma, birlik, beraberlik gibi gündelik eylemlerin somut ilişkilere dayanması neticesinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁴ Yazılı ve çağdaş toplumlarda ise değişim ve iş birliği gibi soyut ilişkiler daha ön plana çıkmaktadır. Bunu da genellemek pek doğru olmasa gerektir. Ong da McLuhan gibi sözlü kültür insanların kapalı bir toplum içerisinde yaşadığını söylemektedir. Özellikle de iletişimin sadece konuşma dilinden oluştuğu yazı ve matbaanın bilinmediği birincil sözlü kültürlerde kapalılık daha da sıkıdır. Birincil sözlü kültürlerde ilim ve tecrübeler sadece sözle korunur ve bilgiler ezberlenerek yüksek sesle ve tekrar edilerek gelecek nesillere aktarılır. Bu toplumlarda hem bilginin elde edilmesi hem de korunması büyük bir emek ister. Zor şartlar altında elde edilen bilgi çok değerli olarak görülür ve mevcut bilgilere karşı eleştiri yöneltmek isyan olarak algılanır. Bu nedenle kapalı toplumlarda gelenekçi ve tutucu bir zihniyet gelişir; farklı düşünmek ve fikrîsel denemelere girişmek en başından engellenir.⁴⁵ Sanders'e göre de sözlü toplumlarda gelenek; eski günlerini, hatıralarını, anılarını ve olayları anlatan ve bunları belleğinde canlı tutan yaşlı ve bilge kimseler tarafından yaşatılır ve gelecek nesillere aktarılır.⁴⁶ Bazı toplumlarda görülen kapalılık, zihin yapılarının farklı olmasından değil de iletişim araçlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kapalılık sadece sözel toplumlarda değil yazılı toplumlarda da görülebilir.

Kapalı toplumlar, konuşma, dinleme ve yüksek sese önem veren toplumlardır. Daha çok sözel kültürlerdeki kapalılık, kişisel özgürlük alanını da etkilemektedir. Kapalı toplumların davranış kısıtlamaları, beraberinde düşünce kısıtlamalarını da getirir. Kişinin davranışları toplumsal değerlerle o kadar sıkı bir şekilde yönetilir ki normlara karşı davranan, normların dışına çıkan ve farklı bir davranış sergileyenler hemen cezalandırılır. Toplumun değerlerine aykırı hareket eden bireyler delirmiş, şeytanlaşmış ve büyülenmiş olarak görülür. Sözel toplumlarda kapalılık; tutuculuk, gelenekçilik ve baskıcılık öne çıkmaktadır. Örf, adet, gelenek ve görenekler kalıplaşmış bir bütün olarak gelecek nesillere olduğu gibi aktarılır.⁴⁷ Okur-yazarlığın yaygın olduğu toplumlarda ise insanların davranışları toplumun genel prensiplerine uygun olmak şartıyla bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına müdahale edilmez.⁴⁸ Bu da tartışmalıdır. Zira tarih boyunca her dönem belli ölçüde yazılı kültüre sahip insanlar olagelmış ve bunlar da hayatlarını sürekli baskı altında geçirmişlerdir. Hatta günümüzde olduğu gibi okur-yazarlığın yaygın olduğu toplumlarda da kontrol ve baskının olması oldukça yüksektir. Zira Foucault çalışmalarının pek çoğunu günümüz kontrol ve baskı sistemlerine ayırmıştır.

⁴⁴ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 111.

⁴⁵ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 57.

⁴⁶ Sanders, *Öküzün A'sı*, 15.

⁴⁷ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 57, 58.

⁴⁸ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 32, 33.

1.2. Sözlü Kültürde Kimlik, Tecrübe ve İletişim

Sözlü kültür insanlarında toplumsal kimlik ve asabiyet daha önemlidir. Zira sözlü kültürde insanlar, iletişimlerini belli bir zaman ve mekân içerisinde gerçekleştirir. Belli bir zaman ve mekânda elde edilen tecrübeler anlamlar ve semboller, başka bağlam ve ortamlarda yeniden üretilir ve konumlandırılır. Bu nedenle her iletişim, dil kuralları içerisinde daha çok sözle gerçekleşir.⁴⁹ İki kişi arasında meydana gelen her konuşma doğrudan ve sözle meydana gelen bir etkinliktir. Karşılıklı etkileşim ve doğallığın bir sonucu olarak sır saklama alışkanlığı pek yoktur. Sözel toplumlarda iletişim yüz yüze, belli zaman ve mekân içerisinde gerçekleştiği için bireysellikten çok toplumsallık hakimdir. Bu nedenle sözel kültür insanları toplumsal kimliğe sahiptir. Yazı da söz gibi bir iletişim aracı olduğu için o da bağlama göre yeniden değerlendirilir. Hem sözde hem de yazıda meydana gelen bu etkinliklere *zaman mekân ayrışması* denir.⁵⁰ Bu konuda Sanders'in haklı olduğu söylenebilir. Zira sözel toplumlarda iletişimler yüz yüze gerçekleştirildiği için zaman mekân ayrışması daha az yaşanır. Anlamlar ve semboller, daha çok kullanıldıkları bağlamla sınırlıdır. Başka bağlamlara aktarılabilmesi için kişilerin ve toplumun belleğinde iyice yer etmesi gerekmektedir. Sözlü kültür sadece insan belleğine dayandığı için eksiklik ve fazlalıklar olmaktadır. İnsanlar varlıkları öğrenir ve deneyimlerken göz ve el gibi doğal organlarını kullanırlar. İlgilendikleri bir şeyi görmek ve ona dokunmak isterler. Hayattaki deneyimlerini işin içinde olarak ve onu tecrübe ederek gerçekleştirirler. İnsanlar bir şeyi öğrendiği zaman onu en ince ayrıntısına kadar bilmek isterler.

Sanders'e göre deneyim ve tecrübelerin aktarımı sözel toplumlarda doğrudan gerçekleşirken görsel ve yazılı toplumda roman ve hikâye gibi kitaplarla dolaylı olarak gerçekleşmektedir.⁵¹ Sanders burada sözel kültürle yazılı kültürü iki ayrı alan gibi düşünmüştür. Zira yazılı kültür aynı zamanda sözel kültürdür. Burada sözel kültürü salt sözel kültür olarak anlasak bile sözel kültür kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmaktadır. İlk önce her sözel kültür beraberinde doğal görsel kültürü de barındırmaktadır. Yazılı kültürde, tecrübeler daha mesafeli ve soyut olarak gerçekleşirken sözlü kültürde tecrübe; mekânla, nesnelere, iletişimle ve süreçle daha somut ve daha mesafesiz olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle sözel toplumlarda tecrübe, diğer kültürlerle göre yüz yüze, canlı, doğrudan ve hakiki olarak gerçekleşir. İçinde yaşadığı zaman ve mekâna daha bağlı olan sözel kültür insanı, her deneyimi yaşar, onu tecrübe eder ve onu iliklerinde hisseder. Zira sözel kültürün sağladığı yüz yüze ilişkiler, soyut iletişimden daha fazla etkiye sahiptir. Sözlü kültür, yüz yüze iletişim ve yüksek sesle gerçekleştirildiği için yalan söylemenin ve sır saklamanın çok zor olduğu bir kültürdür.⁵² Diğer yandan sözel toplumda yakın temas ve beden dili daha öne çıkmakta; bu da yalan söyleme ve sır saklamayı zorlaştırmaktadır. Sözlü

⁴⁹ Sanders, *Öküzün A'sı*, 34.

⁵⁰ Sanders, *Öküzün A'sı*, 23.

⁵¹ Sanders, *Öküzün A'sı*, 15, 16.

⁵² Sanders, *Öküzün A'sı*, 34, 35.

kültürde kişilerin tecrübe ve bilgileri bizzat yaşanılarak elde edilmektedir. Hayat ile bilgi arasındaki mesafe de birbirine çok yakındır. Hayat ile bilgi arasındaki mesafenin azlığı sözlü kültürde tecrübe ile bilgiyi daha derin ve kapsamlı kılmaktadır. Kişilerin doğal ve toplumsal dünya hakkında kurdukları ilişkiler daha kısıtlı ve değerlidir. İletişim ve ilişkiler şimdi ve yüz yüze şekilde gerçekleştirilir.⁵³

Sanders'e göre sözlü kültür insanları geçmişi daha az idrak eder. Zira iletişim sadece söze dayandığı için tekrarı ve hatırlaması zor olur; kişiler daha çok içinde yaşadıkları zaman ve mekânla ilgilenirler. Sözel toplumlarda hayat her zaman şimdiki gibi olmuş ve şimdiki gibi de devam etmektedir. Geçmiş, şimdi ve geleceğin sürekliliği ve bir aradalığı düşüncesi hâkimdir. Buna sonsuz şimdiki zaman toplumu demek daha uygun olacaktır. Böyle toplumlarda insanlar ne geçmişlerinden ne de geleceklerinden endişe duyarlar; onların amacı ânın şart ve durumlarına göre yaşamaktır.⁵⁴ Sanders bu görüşünde de yanılmaktadır. Zira Araplar sözel kültüre sahip olsalar da geçmişiyile çok sıkı bağı olan insanlardır. Araplarda görülen soy bağı ve şecere tutma alışkanlığı yazılı toplumların hiçbirinde görülmemektedir.⁵⁵ Hatta Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmî olmasına rağmen onlarca kuşak neslini sayabilmiştir.⁵⁶ Sözlü toplumlarda fiziki yakınlık, insanların diğer insanlarla içi içe olmasına ve bilgiye daha yakın olmasına sebep olmuştur.

2. Görsel Kültürde İnsan ve Toplum

İnsanlar doğal olarak yaşama sözlü ve görsel bir dünyada başlamışlardır. Zira Yüce Allah, insana hitap etmiş; varlığı da insanın temaşasına vermiştir ki insan eserden müessire giderek Rabbine ulaşsın. Dünya ve kâinat Yüce Allah tarafından yaratılan en mükemmel görsel dünyadır. Bu görsel dünyanın arkasında ise Kadiri Mutlak olan Yüce Allah vardır. Bu yüzden varlıklar, Kur'ân'da âlemler olarak adlandırılmakta ve ilk âyet "Âlemlerin Rabbine hamd"le başlamaktadır.⁵⁷ Âlemler içerisindeki her varlık Kur'ân'da âyet olarak adlandırılmaktadır. Kur'ân'ın satırlara benzeyen en küçük yapı taşlarına âyet denildiği gibi ay ve güneş gibi varlıklara da -Yaratıcı'ya delâlet ettiği için- âyet denilmiştir. Varlık görsel bir âlem iken insanoğlunun yaptığı mağara resimleri, heykeller, âlemler, semboller, sifenksler, ikonlar ve hiyeroglifler de kültürel/görsel yapay âlemlerdir. Asıl görsel kültür, varlıklarla kadîm resim, şekil ve heykellerdir. Geleneksel görseller ise resim, fotoğraf ve televizyon gibi araçlardır. Araştırmacılar görseli günümüzde sadece telegörselle sınırlasalar da bunlar, söz ve yazıyı da beraberinde taşımaktadır.⁵⁸

⁵³ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 57.

⁵⁴ Sanders, *Öküzün A'sı*, 23.

⁵⁵ Nebi Bozkurt, "Şecere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/403.

⁵⁶ Müslim, "Fezâil" 1.

⁵⁷ el-Fâtıha 1/2.

⁵⁸ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 375; Sanders, *Öküzün A'sı*, 48, 49; Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 161.

İnsan, Yüce Allah'ın yarattığı en önemli varlıktır. İnsan başlı başına bir âlem olduğu gibi kâinatta pek çok âlem vardır. Kâinat, makro âlem olarak kabul edildiğinde insan mikro âlemdir. İnsanlığı da somut bir varlık olarak düşündüğümüzde ona da mezo/orta âlem denilebilir. Bir de insanların oluşturduğu maddî ve manevî âlemler vardır ki ona da kültür denilmektedir. Bu dört âlem birbirini içerisindedir fakat kendi arasında da birbirine benzemektedir. İnsanı merkeze alırsak; insanın kaydı hafızası; kültürün kaydı yazı ve görseller; insanlığın kaydı tarih ve kâinatın kaydı da levh-i mahfuzdur. İnsanın görseli hayal, tasavvur ve imgeleri; kültürün görseli resim, heykel, televizyon, internet; insanlığın görseli medeniyet ve kâinatın görseli de Yüce Allah'ın yarattığı tüm varlıklardır. İnsanın sözü kelâm; kültürün sözü tüm sesli kayıtlar; medeniyetin görmesi ilim, teknoloji ve ilerleme ve kâinatın sözü de doğadaki tüm ses, ahenk ve ritimlerdir. İnsanın görme organı göz; kültürün tüm kayıt sistemleri, insanlığın belge ve vesikalar; kâinatın da Yaratıcı ve meleklerdir. Bunu tablo halinde şöyle gösterebiliriz.

Tablo 2. İnsanın Duyularının Kâinatla Etkileşimi, İlim, Teknoloji, Kültür ve Medeniyetle Dolayımlanması/Araçlanması

Temel Özellikler	Âlemler/Varlıklar			
	İnsan	Kâinat	Kültür	İnsanoğlu
Kayıt	Hafıza	Levh-i Mahfûz	Yazı, Radyo, tv, Kamera vs.	Tarih
Görsel	Hayâl, Tasavvur, İmge, Rüya, Düş vs.	Yüce Allah'ın yarattığı tüm varlıklar	Resim, Heykel, tv. İnternet vs.	Medeniyet, Uygarlık
Söz	Kelâm, Konuşma	Vahiylere, Kutsal Kitaplar, Doğal sesler	Tüm sesli kayıtlar	İlim ve Teknoloji
Görme	Göz, Basar	Yaratıcı ve Melekler	Tüm gözetleme aletleri ve kayıtlar	Belge ve Vesikalar

Görsel kültür, günümüz çalışmalarında, tablo, yağlıboya, fotoğraf ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarıyla internet ve sanal âlem gibi dijital araçlar olarak açıklanmaktadır. Oysa ki görsel kültürün daha öncesi de vardır. Görsel kültür, doğal ve suni olarak ikiye ayrıldığında âlemler, dünya ve varlıklar Yüce Allah'ın

yarattığı doğal görsel varlıklardır. Görsel kültür, yapay olarak kabul edildiğinde ise kadim, geleneksel ve çağdaş medya olmak üzere bunu üçe ayırmak gerekecektir. Zira resim, fotoğraf, gazete, dergi ve televizyondan daha önce mağara resimleri, ikonlar, heykeller, hiyeroglifler ve minyatürler vardır. Dolayısıyla insanoğlu sözlü kültürden görsel kültüre sonra da yazılı kültüre geçiş yapmıştır. Asgari seviyedeki sözlü ve görsel kültür insanî bir özelliktir. Bunlardan mahrum olan bireyler, engelli olarak adlandırılmaktadır. Ancak sözlü ve görsel kültür; kadim, geleneksel ve çağdaş seviye olmak üzere başlıca üçe ayrılmalıdır. Geleneksel ve çağdaş seviye olan sözlü ve görsel kültür, kadime göre daha ileri bir seviyeyi göstermektedir. Yazıyı amacı doğrultusunda ve doğal yeteneklere hizmet eder bir şekilde kullanmak da sözel ve görsel kültüre göre daha ileri bir seviyeyi gösterir. Yazının kullanımı sözel ve görsel kültürün kalitesine zarar vermemelidir. Aslında mağara resimleri örneğinde olduğu gibi görsel kültür ve yazı ilk insanlardan beri vardır. Değişen ise teknolojidir. Yazılı kültür Gutenberg'le büyük bir ivme yakalarken görsel kültür de televizyonla büyük gelişme göstermiş, ileri de daha da gelişme gösterecektir.

Pek çok araştırmacının iddia ettiği gibi insanoğlu sözlü kültürden önce yazılı kültüre geçmemiş;⁵⁹ aksine sanata dayalı görsel kültür yazıdan daha önce gelişmiştir. Zira yazı ile ilgili pek çok çalışma insanoğlunun yazıdan önce resim ve heykel tarzı görsel şekiller geliştirdiğini göstermektedir. Kur'an'a bakıldığında ilkçağ toplumlarından olan Hz. Nûh kavmi döneminde heykellerin yapıldığı âyetlerde açıkça ifade edilmektedir.⁶⁰ Hz. Hûd döneminde ise evler, saraylar ve çeşitli amaçlar için pek çok bina yapılmıştır.⁶¹ Bu binalarda da gösteriş için çeşitli süsler öne çıkmıştır.⁶² Pek çok modern ve çağdaş bilim insanı da kadim görsellerin yazıdan daha önce geliştiğini belirtmektedirler. Örneğin insanlar, yazıdan önce mağaralara resimler çizerek hem görsel sanatlarını icra etmişler hem de algı, deneyim ve zihin yapılarını görüntüye aktarmışlardır. Hatta bu resim ve şekiller pek çok bilim insanı tarafından yazının ilk örnekleri olarak addedilmiş ve pictographic/resim yazısı olarak adlandırılmıştır. Bu resim yazıları ya da şekiller geliştirilerek hem görselin hem de anlamın bir arada olduğu ideographic/fikir yazısı geliştirilmiştir. Bu dönemde resimlere bir varlığın doğrudan karşılığı olmanın yanında kültürel bakış açısına göre soyut anlamlar da verilmiştir. Bu tarz resimlerde güneş resmi, güneşin yanı sıra gündüz olarak da anlamlandırılmıştır. Mısır hiyeroglifleri, Hitit kitabeleri ve Maya-Aztek kitabeleri bu tip görsellere örnek teşkil etmektedir.⁶³ Bazı kültürlerde ise bu resimler sadece hece olarak algılanmış ve örnekleri Çin ve Japonlarda görülen logographic/hece yazısına kaynaklık etmiştir. Günümüzde kullanılan alfabe harfleri ise tarihin daha sonraki dönemlerinde kullanılmış ve her sese bir simge verilerek

⁵⁹ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 29, 30; Sanders, *Öküzün A'sı*, 14, 15; Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 19.

⁶⁰ Nûh 71/11, 12.

⁶¹ eş-Suarâ 26/128, 129, 132-134.

⁶² Celal Kırcı, "Âd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/333, 334.

⁶³ İsmail Durmuş, "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/158.

sembolik alfabe/phonographic oluşturulmuştur.⁶⁴ Bu bilgiler dikkate alındığında görsel kültürün yazılı kültürden çok daha önce geliştiği söylenebilir.

İnsanların asgarî sözel ve görsel kültürleri geliştirmeleri (kadîm görsel) onların zihinsel ve bilinçsel açıdan gelişmesine imkân sunmuştur. Ancak imge ve yazının sözel kültürün yerini alması ve bunların kontrolsüz kullanımı insanın doğal özelliklerinden pek çok şeyi de beraberinde götürmüştür.⁶⁵ İnsanda doğal bir özellik olan asgarî sözlü ve görsel kültür, gelişimi sırasında hatta yazılı kültüre geçişle birlikte temel özelliklerini korumuştur. Önemli olan şey; her bilimsel gelişmeyi gerektiği kadar kullanıp insanın doğal iç ve dış duyularını korumaktır. Nasıl ki matbaanın gelişimiyle birlikte yazının ileri seviyede ve gerektiği ölçüde kullanılması asgarî sözel ve görsel kültürün önemini düşürmemişse aynı şekilde sinema, gazete ve televizyon gibi telegörsel araçlar da itidalli kullanıldığı takdirde sözel ve görsel kültürün doğasına zarar vermeyecektir. Olumsuzluk her nesnede olduğu gibi denge kaçırdığında ortaya çıkmaktadır. Geleneksel görsel medya ile yeni medya aslında sözel ve görsel kültürün biraradalığıdır. İnsanların biyolojik ve kültürel üretimleri olan asgarî sözel ve görsel kültür, dünyadaki tüm topluluk ve toplumlarda mevcuttur. Ancak yazılı ve ileri seviye sözel ve görsel kültür ise ilim ve teknoloji ile alakalı olduğu için toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişmektedir. Günümüz ileri toplumlarında imge, görüntü ve görsellik söz ve yazıdan daha fazla önem kazanmıştır. Görselliğin bazı toplumlarda öne çıkması gerçeklik algısını bir miktar değiştirmektedir. Resim, fotoğraf ve sembollerin öne çıkması insanların algı, zihin, biliş, kimlik, aidiyet, zaman ve mekân mefhumlarının belli ölçüde değişmesine sebep olmuştur. *Belli ölçüde* ibaresi çok önemlidir ki insanoğlu Hz. Âdem'den bu yana doğal özelliklerini korumuştur. Bu nedenle değişmeyen insan doğasına ait özellikler, tarihî toplumlar örnekler verilerek günümüz toplumuna ibret olarak anlatılmıştır.⁶⁶

Gazete, dergi ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarıyla internet gibi yeni medya ve dijital âlem araçlarından oluşan yapay görsel kültür; modern ve postmodern kültürün en önemli özelliğidir.⁶⁷ Modern ve postmodern kültür; görsele, görüntüye ve görüntünün çokluğuna dayanan bir kültür olsa da söz ve yazıyı da bünyesinde barındırmaktadır. Görsellik; sadece bakmak anlamına gelmemekte; görmenin ve görülenin nasıl görüleceğini ve hangi anlamın verileceğini de kapsamaktadır. Görmek; gözü ve bakmayı çağırırsa da daha çok inanç, toplum ve kültürle alakalı bir kavramdır. Görmek ve görüleni anlamak; sırf doğal bir beceri olmayıp kültürün içselleştirilmesi manasına da gelmektedir. İnsan her baktığı şeyi göremez; zira görmek duyunun yanı sıra bilişsel ve zihinsel bir süreç; çeşitli optik özelliklerinin ve imgelerin oluşturduğu bir iştir. Görmek; insanın müktesebatı ve nesnelere ilişkin özellikleriyle alakalıdır. Hem eşyalar hem de bireylerin kültürel

⁶⁴ Ferruh Kahraman, "Alfabenin İcadı ve Harflerin Kökeni", *Marife* 20/2 (2020), 767.

⁶⁵ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 99.

⁶⁶ İdris Şengül, "Kıssa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498.

⁶⁷ Malcolm Barnard, *Sanat Tarihini ve Görsel Kültürü*, çev. Güliz Korkmaz (Ankara: Ütopya, 2002), 26-34.

özellikleri görmede önemli fonksiyonlar icra etmektedir.⁶⁸ Görsel kültürdeki şekiller tamamen toplumsal olarak inşa edilmekte; neyin görüleceği, nasıl görüleceği ve nasıl yorumlanacağı toplum tarafından belirlenmektedir.⁶⁹

2.1. Görsel Kültürde İnsanın Algı, Hafıza ve Zihin Özellikleri

İlk çağlardan beri görsellik insanlar için çok önemli olmuştur. İnsanlar mağaralara, taşlara, kayalara, yerlere, mezar taşlarına, mabetlere, okullara ve evlerine değişik resimler yapmışlar; yaşadığı alanları heykel ve benzeri görsel nesnelere süslemişlerdir. Ancak günümüzde görsellik insan yaşamında daha da artmıştır. Örneğin günümüzde medya büyük oranda görselliğe dayanmaktadır.⁷⁰ Görsel imge, şekillenmiş ve biçimlenmiş; yazıyı desteklemekten öte başlı başına bir iletişim aracına dönüşmüştür. İmgeler günümüzde bilgiye dönüşmüştür. İnsanların sosyal, estetik ve kültürel mutabakata göre ürettiği imgeler, üç boyutlu olanları varsa da genelde iki boyutlu bir özellik taşır. İmgeler temsil ettikleri varlıklara benzeyerek onları çağırıştırırlar; duyguları, anlamları ve evrensel kavramları temsil ederler. Bütün imgeler; tarihsel, toplumsal ve mekânsal özelliklere sahiptir.

İmgeler, yazı gibi açıklamaya, eleştireliliğe, düşünmeye ve tekrara fırsat vermemektedir. Zira imgeler; insanları edilgen bir konuma sokarak seyirci durumuna düşürmektedir. İmgelerle düşünmek yazıda olduğu gibi kolay değildir; yazı gibi zihni başkalaştıran ve geliştiren bir etkinlik değildir. İnsanlar zamanla en çok gördükleri şeyleri kabullenerek duyarsızlaşmaktadırlar. Medya ile birlikte görselliğin artması, insan zihninin işleyişi, algılama şekli, düşünme özelliği ve davranışları bir hayli değişmektedir. Aşırı görüntü ve görselin artması insan zekasını körelmesine sebep olmakta; düşünmeye fırsat vermemektedir. Aşırı görsellik bir nevi düşünmenin karşıtı olarak bile düşünülebilir. Aşırı basitleştirilmiş imgeler; algıyı zayıflatmakta, zihni uyuşturmakta ve hakiki düşünmeyi engellemektedir. Bu nedenle dünyanın pek çok ülkesi görsel eğitime karşı çıkmaktadır.⁷¹

Günümüzdeki imge anlayışı ilk dönem imge anlayışından hatta modern dönem imge anlayışından bile farklıdır. Geçen yüzyıllarda icat edilen fotoğraf, gerçeği kayıtlamakta; dış dünyayı olduğu gibi aktarmakta ve gerçekliği olduğu gibi temsil etmektedir. Günümüz kitle ve elektronik medya ise, hareketli ve değişen imgelerden oluşmaktadır. İmgeler anında değişerek veya kaybolarak yerini başka

⁶⁸ Alexander Garcia Düttmann, "The ABC of Visual Culture", *Journal of Visual Culture* 1/1 (2002), 101.

⁶⁹ Kevin M. Tavin ve David Anderson, "Teaching (Popular) Visual Culture", *Art Education* 50/4 (2003), 194-196.

⁷⁰ Aygül Aykut, "Güncel Sistemden Estetik Eğitime Bir Öneri: Görsel Kültür Kuramı" *Turkish Studies* 8/9 (2003), 707.

⁷¹ Chris Jenks, "The Centrality of the Eye in Western Culture", *Visual Culture* (London: Routledge, 1995), 1-25.

imgelere bırakmaktadır.⁷² Hatta bir imgenin içerisine aynı anda pek çok şey yerleştirilerek çoklu imgeler şeklinde tezahür etmektedir.⁷³ Bu nedenle imgeler her şeyi zamandan, mekândan, bağlamından, tarihinden, hedefinden ve sonuçlarından uzaklaştırmaktadır. Sözlü iletişime pek yer vermeyen imgeler, yüz yüze ilişkileri azaltmakta ve bazı toplumlarda sosyal ilişkilere ket vurmaktadır. Zira insan mantığı toplumsal bir dünyada ve yüz yüze ilişki içerisinde gelişir. Somut ve yüz yüze ilişkilerle gerçekleştirilen iletişim; ortak akli ve bireyler arasındaki bağlantıyı güçlendirir. Aşırı görsel bir dünyada yaşamak, deneyimi ve diyalogu öldürür; belleksiz ve tarihsiz bir toplum yaratır.

Görsellik tarih boyunca pek çok toplumda yazıyla beraber kullanılmıştır. Örneğin Mısır toplumlarında yazı ilk çağlardan beri kullanılmasına rağmen resimler de kullanılmıştır. Son dönem yazı olarak lanse edilen hiyeroglifler aslında resim ve şekillerdir. Kadîm kiliselerde yazı ile birlikte, yaratılışı, cenneti, cehennemi, melekleri, yeniden dirilişi, Hz. İsa'yı ve pek çok din büyüğünü hatırlatan resim ve heykeller yazıyla beraber kullanılmıştır. Osmanlı döneminde de yazı ile birlikte minyatürlerin kullanılması yazı ve görsel kültür birlikteliğine işaret eder. Günümüzde ise görsel okur-yazarlık yazı ile birlikte daha sık kullanılır olmuştur. Yazı ile görselin veya imgelerin düşünülmesi, insana düşünebilme, yorumlama ve açıklama yeterliliği kazandırır. Böylece birey hem eleştirme yeteneğini hem de anlamı genişletmeyi öğrenir. Radyoda sadece ses bulunurken televizyonda sesle birlikte görüntü de bulunur. Bilgisayar teknolojisinin gelişimi ve internetle birlikte ise ses, imge, metin ve grafikler bir arada bulunur. Televizyon gibi geleneksel medya ile çoklu medyaya aşırı bağımlılık; insanların duygularında bir zayıflık, düşüş, edilgenlik yaratmakta; zihni uyuşturmakta ve düşünmeyi geriletmektedir. Hatta bu teknolojiler tek taraflı olduğu için insanların dil becerileri ile soyut zekalarının gelişiminde gerilemeye sebep olur.

2.2. Görsel Kültürde Kimlik, Tecrübe ve İletişim

Görsel kültürün geleneksel en önemli aracı televizyondur. Televizyon sürekli akış halindeki imge ve seslerin dünyasıdır. Bir yandan görüntü diğer yandan ses birbirini takip eder. Televizyon bir yerde ve zamandaki olayları farklı mekânlara; bant yayınlarıyla da farklı zamanlara taşır. Kayıt özelliğiyle de bir belge niteliğindedir. Televizyon önemli bir iletişim aracıdır. Ancak sözlü iletişimden pek çok farkı vardır ve bunlar içerisinde en önemlisi tek taraflı olmasıdır. Üreticiden tüketiciye tek yönlü bir akış sunar.⁷⁴ Yüz yüze etkileşimde mütekelime tepki verme televizyonda yoktur. Televizyon özellikle bebek ve çocuklarda dil gelişiminde olumsuz özelliklere sahiptir.

⁷² Eser Köker, *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler* (Ankara: Dipnot yayınları, 2020), 45.

⁷³ Douglas Kellner, "Yeni teknolojiler/Yeni Okuryazarlıklar, *Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/1 (2002), 122.

⁷⁴ Herbert J. Gans, *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, çev. Emine Onaran (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 43.

Televizyon karşısında birey edilgen durumdadır. İnsan bedeni, televizyon izlerken gören ve dinleyen bir nesnedir. İnsan uzaktan inşa edilmiş bir sanal veya gerçek dünyanın tahakkümü altındadır. Bu nedenle insan, varlığı ile yokluğu arasında bir ikilem yaşamaktadır. Televizyon önünde birey muhatapla hem söyleşiden hem de ortak mekândan hatta ortak zamandan yoksundur. Televizyon karşısındaki birey gözünü görüntünün akışına kulağını da sesin ritmine verdiği için sabit bir dünyaya odaklanmakta diğer duyularını ise bir kenara itmektedir. İnsan bir yandan izleyen diğer yandan da izlenendir. Pek çok insan başta televizyon olmak üzere teknolojik araçlarla bir taraftan çevresini, ülkesini ve dünyayı izlediğini düşünürken aslında kendisi de birileri tarafından izlenmektedir.

Görsel ve dijital dünyanın en önemli araçlarından biri de internettir. Görsel ve dijital ortamlarda beden, hem fiziksel olarak hem de gerçek olarak gösterilmez. Bu nedenle pek çok insan internette gerçek kimliğini saklar; başkalarını da birbirine karıştırır ya da imgesel olarak algılar. İnsanlar internette kendilerine farklı kimlikler oluştururlar ya da alternatif kişilikler oluştururlar. Kişiliklerin de tamamı değil de sadece bir bölümü ekrana ve iletişime katılır. İnternet sosyalleşmenin ve kişiliğin gelişimine belli ölçüde katkıda bulunsa da muhatapı görememe, beden dili ile jest ve mimiklerini okuyamama gibi çok yönlü değerlendirmeden yoksundur.

3. Yazılı Kültürde İnsan ve Toplum

İletişim; yazı ile farklı bir boyut kazanmıştır. Yazı, insanın duygu ve deneyimlerinin kalıcı olmasını sağlayan sembolik araçlardan biridir. Yazı, bir teknolojidir ve söze göre yapay bir icattır. Yazı, sembollerle insanın düşünce ve duygularının aktarımını sağlayan suni bir araçtır. İnsan, ilim ve teknoloji ile duygularının ulaşılabilirliğinin kapasitesini artırmıştır. Örneğin mikrofon, telefon ve radyo gibi araçlar insanların işitme ulaşılabilirliğini artırırken; dürbün ve teleskop gibi araçlar görüşün ulaşılabilirliğini artırmaktadır. Televizyon ve sosyal medya gibi araçlar da insanların hem işitme hem de görme ulaşılabilirliğini artırmıştır.⁷⁵ Yazı ve elektronik teknoloji bir yandan insanın düşünme ve duygu ulaşılabilirliğini artırırken diğer yandan insanın düşünce ve duygularını belirlemede etkili olmuştur. Konuşma, sadece insanların biyolojik özellikleri sayesinde ve doğal bir ortamda gerçekleşirken yazı, yapay bir icat olan sembollerle gerçekleşmektedir. Yazı yapay bir icat olduğu için belli kuralları ve sembolik biçimleri vardır.⁷⁶ Bu nedenle yazı, konuşmaya göre daha kalıcı bir özellik taşımaktadır. İnsanlar yakın çevresindeki dünyayı sözellikle kavrarken geçmişi ve uzak çevresini yazıyla kavramakta ve biçimlendirmektedir. Ümmî toplumlarda varlık ve mazi sözellikle biçimlenirken kitabî toplumlarda yazı ile şekillenmektedir. Bununla birlikte söz ile yazı birbirinin zıddı olmayıp tamamlayıcısı konumundadır.

⁷⁵ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 30, 61, 64, 80, 81, 99.

⁷⁶ Sanders, *Öküzün A'sı*, 65, 101.

Sözellik ve okur-yazarlık birbirini tamamlayan farklı etkinliklerdir. Sözellik Yaraticının insana verdiği doğal ve çok önemli bir özelliktir. Sözellğin ilâhî bir lütuf ve beşerî bir özellik olması, onun her insanda belli seviyede mevcut olmasını gerektirir. Bu nedenle konuşma melekelerinin herhangi birinden yoksun olan insanlar, engelli olarak adlandırılmaktadır. Ancak yazı bilmeyen insanlar için böyle bir adlandırma yoktur. Zira yazı, sunî bir etkinliktir. İnsan olmada ve iletişimi sağlamda sözellğin gelişmesinin önemi büyüktür. Sözellği yeterince yaşamamış bir insanın kitabî kabiliyetlerin yeterince gelişmesi imkansızdır.⁷⁷ İnsanın temel algılama, düşünme ve iletişimine sözellik yön vermektedir. Bir insanın duygusal ve toplumsal gelişimi sözellikle sağlanır. Diller de insanlar tarafından sözel olarak öğrenilmektedir. Dil öğrenen bir kişi dinleme yapmıyorsa o dilde yeterli olması düşünülemez. Zira bir anlatıcı veya birini dinleyen bir kişi, zihninde kendine göre bir dünya tasarlar ve oluşturur. Dilin biçimlendirici gücü, insanların kimliklerini ve toplumsal kişiliklerini oluşturur. Sözel kültürün biçimlendirici ve yaratıcı gücü, insanların iç dünyasını zenginleştirir ve hayal gücünü artırır. Bu nedenle sözellği gelişmiş kimselerin okur-yazarlıkta daha başarılı oldukları görülmüştür. Zira okur-yazarlık, sözellikle başlamıştır.⁷⁸ Kadîm Araçlar tarafından kullanılan sembolik alfabe, duyguları işitsel dünyanın dışına taşımıştır. Çünkü sembolik alfabe ile insan, mana ile görsel kod arasında ve göz ile kulak arasında bir etkileşim oluşturmuştur. Aynı zamanda sembolik alfabe, göze görmenin yanında kulak gibi duyma ve anlama kabiliyeti sağlamıştır.⁷⁹ Bu nedenle günümüzde işitme engelliler, duymalarda yazıları okuyarak ve dudak taklitleri yaparak konuşabilmektedirler.

3.1. Yazılı Kültürde İnsanın Algı, Hafıza ve Zihin Özellikleri

Yazılı kültür, okur-yazarlığın yaygın olduğu ve toplumun geniş bir kesiminin kitabiliği kültürel bir etkinlik olarak gördüğü toplumdur. Bir toplumda okuma ve yazmanın genelleşmesi tek başına orada yazılı kültüre geçiş anlamına gelmemektedir. Yazılı kültür, toplumun geniş kesimi tarafından okuma-yazmanın kültürel bir etkinlik olarak görüldüğü toplumdur. Buna göre sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş; aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Önce yazı toplumun elit bir kesimi tarafından kullanılmış; akabinde el yazılarının yüksek sesle muhataplara okunduğu dönem yaşanmış; ardında da matbaa yazılarını gözle ve sessizce okuma dönemine geçilmiştir.⁸⁰

Sanders ve Ong'a göre okuma yazmanın yaygınlaşması algıyı belli ölçüde değiştirmiştir. Okuma yazma insanların soyut düşünme yeteneklerini artırmıştır. Zira düşüncenin metin tarafından oluşturulması soyutlamayı ve soyut kategoriyi

⁷⁷ Sanders, *Öküzün A'sı*, 23; McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 30.

⁷⁸ Juri Lotman, *The Structure of the Artistic Text* (Michigan: University of Michigan, 1977), 21, 48-61.

⁷⁹ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 34, 35, 41, 105.

⁸⁰ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 105-110.

artırmıştır.⁸¹ Ancak bu genel bir yargı olmamalıdır. Zira Araplar örneğinde olduğu gibi sözlü kültüre sahip olan insanlar da ileri bir doğa ve toplum gözlemine dayanarak soyut zekasını geliştirebilirler. Buna en güzel delil eski Arap şiiridir.⁸² Yazı, insanların bir konuyu aynı metin üzerinden tekrar tekrar yorumlamasına imkân hazırlamıştır. Zira bir konunun da tekrar edilmesi, soyutlama ve analiz gücünü artırır. Yazı, bir insana hem tekrar yapma fırsatı sunar hem de gündelik yaşamdan uzaklaşma imkânı sağlar. Bu nedenle insan, eleştirel, soyut, yargılayıcı ve analitik düşünceye sahip olur. Okur yazar insan, metinle özdeşleşerek kendini gündelik hayattan koparabilir ve kendine başka bir yaşam alanı açabilir. Sözlü kültürde ise insanlar bizzat gündelik hayatın merkezinde olmak zorundadır. Zira bu tür insanlar, kendileri yaşam dünyası ile özdeşleştirmişler ve yaşamı sadece gerçeklik üzerinden anlamlandırmışlardır.

Yazılı kültürü savunan bilim insanları kitabî kültürün daha önemli olduğunu iddia etmektedirler. Sözlü kültür insanları, yaşamı, sorgulamaksızın katı gerçekleriyle birlikte ve pratik bir amaç uğruna olduğu gibi kabul ederler. Yazılı kültüre sahip insanlar ise, günlük yaşam alanından uzaklaşmış; kendi ve varlık üzerinde düşünebilen bireyler yaratmıştır. Yazılı kültür insanları, yargılayıcı, çözümleyici, eleştirici ve ıslahçıdır. Zira okur-yazarlık; analitik, teleolojik ve ilişkisel düşünmeye sahip olmaktır.⁸³ Okuma daha çok tek başına gerçekleştirildiği için daha bireyci ve ben merkezci bir etkinliktir. İnsan okurken farklı düşünce, duygu ve hayallere dalabilir. Metni tekrar tekrar okuyarak yeniden inşa edebilir.⁸⁴ Kişinin metne sahip olması ve onu kendi okumasından dolayı topluma bağımlılığı azalır; kendi iç dünyasına seyahati de artar. McLuhan'ın da belirttiği gibi yazılı kültür, insanın iç dünyasında derinleşmesini sağlar.⁸⁵

Yazılı kültür konusundaki olumsuz yaklaşıma göre yazıyla birlikte insanlar *kişisiz bir hafızaya* ve güç odaklarının yönlendirdiği bir belleğe sahip olmuşlardır. Yazının hafızayı zayıflattığı ilk çağlardan beri bilim dünyasında tartışılmıştır. Platon, yazının hafızayı zayıflattığını ve insanların yazıyla birlikte bazı şeylere bağımlı kaldıklarını belirtmiştir. Zira dış kaynaklara güvenen insan kendine yabancılaşır; beden, zihin ve hafıza gibi öz kaynaklarını kaybeder.⁸⁶ Bu nedenle İslâm, Kur'ân'ın ezberlenmesini ve yazılmasını emrederek hem hafızayı hem de yazıyı önemsemiştir. Yazılı kültüre olumsuz yaklaşanlara göre, matbaanın bilgiyi genelleştirmesi sonucu insanlar ezber yapmamışlar ve bilgiyi çok kısa sürede unutmuşlardır. Bu sebeple insanların cahilliği ve unutma eğilimi yazılı toplumlarda daha fazla olmuştur. Yazılı kültürü savunanlara göre ise okur yazarlık hafızayı güçlendirmiş ve unutkanlığı azaltmıştır. Zira yazının yaygınlaşmasıyla kayıt gelişmiş; insanların ezbere

⁸¹ Sanders, *Öküzün A'sı*, 42; Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 59.

⁸² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi 1*, 123.

⁸³ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 56. 59.

⁸⁴ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 59.

⁸⁵ McLuhan, *Gutenberg Galaksisi*, 111.

⁸⁶ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 38.

harcadıkları zaman diğer etkinliklere kalmıştır. Yazı, anlatımı kısaltmış; düz yazının gelişmesini sağlamış ancak dillerdeki şiirselliği ve ahengi de daraltmıştır.

3.2. Yazılı Kültürde Kimlik, Tecrübe ve İletişim

Kitabî kültürü savunanlara göre okumayı tercih eden insanlar, kişisel seçim ve bireysel özgürlüğe sahiptir. Birey, yüz yüze ilişkiden ziyade basılı eserlerden beslendiği için diğer insanlara daha az bağımlıdır. Yazılı kültür insanı, bireylerle karşılayacağı ihtiyaçlarını yayınlarla karşılamaktadır. Bu da onu diğer insanlara daha az bağımlı kılmaktadır. İnsanlara daha az bağımlı olan bir kişi, toplumsal baskılardan daha az etkilenir ve bireysel bilincin gelişmesine imkân hazırlar. Diğer yandan yazılı kültür insanı, mütekeltime, metne ve bilgiye karşı da mesafelidir. Bilgi elde ederken yazarla muhatap olmadığı için bilgiyi de istediği zaman elde edebilmektedir.⁸⁷ İnsan tecrübe ve deneyim bilgisini, mesafeyi koruyarak öğrenir; daha fazla bilgiye ulaşır ve daha fazla fikir sahibi olur. Matbaanın gelişmesiyle beraber yazı gelişmiş, kaydı, çoğaltmayı, tekrarı ve bireyselliği artırmıştır. Sözel toplumda ise birey diğer insanlara daha bağımlı olduğu için gruba göre hareket etmek, onların duygu, düşünce ve davranışlarına göre hareket etmek zorundadır.⁸⁸

Yazı, insanların zaman algılarında büyük değişimler meydana getirmiştir.⁸⁹ Sembollerin geliştirilmesi ve kayıtların tutulması yazılı toplumlarda zamanı nesnelleştirmiştir. Sözel toplumlarda ise zaman, gök cisimleri ve doğa olaylarına göre hesaplanmaktadır. Matbaaya dayalı yazılı kültür ise mesleklerdeki uzmanlaşmayı, bilgi hiyerarşilerini, toplumsal tabakalaşmayı ve kapanmayı artırmıştır.⁹⁰ Yazılı dile sahip olmak ve onu kullanmak modern toplumun en önemli farklılaşma ve ayrıcalık sebebidir. Okur-yazar olup olmama günümüzde en önemli toplumsal farklılaşma sebebidir. Hatta okur yazarlığın her bir derecesi bir alt tabakasına göre bireyler arasında büyük mesafeler açmaktadır. Bu nedenle günümüzde diploma pek çok şeyin önüne geçmiştir. Yazılı toplumda bir belgeye sahip olmak; bir uzman toplulukla beraber olmak ve onlar arasında kabul edilmek önemli bir ayrıcalıktır. Entelektüel üretim toplumun az bir kesimi tarafından gerçekleştirilmekte; kendi arasında kapalı bir sistem ve hiyerarşi içerisinde yürütülmektedir.

Sonuç

Cahiliye Arapları seküler sözel bir kültüre sahiptir. Ancak bu sözellik diğer sözel kültüre sahip kabilelere benzememektedir. Onların iç dünyaları ve soyut düşünme yetileri gelişmiştir. Doğal görsele hâkim oldukları gibi yapay görsele de

⁸⁷ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 151.

⁸⁸ Sanders, *Öküzün A'sı*, 14, 15.

⁸⁹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 20.

⁹⁰ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 156-159.

egemen olmuşlardır. Konuşmada ilerlemişler, seküler bir edebiyat geliştirmişler, bu edebiyat vahiyle farklı bir boyut ve evrensellik kazanmıştır. Kur'ân'la yazıyı ve kayıt tutma özelliğini geliştirmişlerdir. Onlar hiçbir sözel kültürün başaramayacağı hatta yazılı kültürlerin bile erişemeyeceği bir edebî seviyeye ulaşmışlardır. Edebî seviyeye ulaşmak kişisel gelişim, beceri ve medeniyet ile alakalıdır. İlk önce Araplar, hafızalarını bir kitap gibi kullanmışlar; hem şecerelerini hem tarihlerini hem de edebiyatlarını sözlü olarak aktarmışlardır. İkinci olarak Araplar en çok şiir alanında temayüz etmişlerdir. Şiir; bir insanın dış duyularının yanı sıra akıl, kalp, hayâl, sır ve hafa gibi iç duyularının da gelişmesi anlamına gelmektedir. Araplar dış duyularını da çok iyi kullanmışlardır ki tasvir, gazel, medih ve hiciv şiirlerinde mükemmel betimlemeler yapmışlardır. Cahiliye Araplarının doğal olarak pek çok eksiklikleri de vardır elbette. Bunlardan ilki ilâhî bir dine sahip olmamalarıdır. Bu onların seküler ve lâdinî bir anlayışa sahip oldukları anlamına gelmektedir. İkinci eksiklikleri ise yazıyı yeterince kullanmamalarıdır. Bu eksiklikler de İslâm'la birlikte tamamlanmıştır. Böylece Araplar, ilâhî bir bakış açısını, okuma-yazma ve kayıt tutma yeteneğini öğrenmiş; günümüz görsel, yazılı ve dijital kültürlere hitap eder olmuşlardır.

Sözlü kültür, insanın birbiriyle ve doğayla etkileşiminde yüz yüze ilişkinin, sözün ve kelâmın kullanıldığı iletişim tarzıdır. Sözlü kültürlerde topluluğun deneyim, tecrübe ve bilgileri mütekellim tarafından paylaşılıp aktarılır. Toplumun deneyim ve kültürü insan hafızasında saklanır ve gelecek nesillere sözlü olarak aktarılır. Bu toplumlar için en önemli kayıt aracı hafızadır. Sözel toplumlarda bilgi ve deneyimler yüz yüze ilişki şeklinde ve canlı olarak aktarılır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki sözel toplumların pek çoğu canlı ve somut ilişkiye sahip oldukları için soyut zekâları ve eleştirel düşünceleri gelişmemiştir. Ancak sözel kültüre sahip olan Cahilî Arapları ise bundan müstesnâ olduğu gibi günümüz okur-yazar ve görsel toplumlardan daha fazla soyut zekaya ve eleştirel düşünceye sahip olmuşlardır. Arapların bu özelliği, geniş bir hayâl gücüne ve şiir edebiyatında ileri olmalarından kaynaklanmaktadır. Modern bilim insanlarının savunduğu gibi her sözel toplum aynı özellik taşımamaktadır. Modern bilim adamları, sözel toplumların katı, kapalı, gelenekçi, toplumsal bir yapıya sahip olduklarını belirtmekte ve bu toplumlarda bireyselliğin gelişmediğini söylemektedirler. Cahilî Hicaz Araplarının bir kısmı bu özelliklere sahip olsa da çoğunluğunun böyle olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Yine modern bilim adamları sözel kültüre sahip insanların iç dünyalarının gelişmediğini ve benlik algısının güçlü olmadığını söylemektedirler. Oysaki Arapların iç dünyaları çok gelişmiştir. Tek başına şiir kelimesi bile onların iç dünya ve sezgilerin geliştiğini açıklamaktadır. Zira onlarda kimlik ve benlik algısı o kadar güçlüdür ki kendilerini Arap; diğer tüm ırkları acem olarak isimlendirmişlerdir. Yine sözlü kültür insanlarının somut düşünmeye yatkın; soyuta uzak olduğu için çelişkileri fark edemediği, eleştirel ve çözümleyici güce sahip olmadığı iddia edilmektedir. Belli ölçüde böyle olsa da bunu da genellemenin yanlış olduğunu düşünmekteyiz.

Görsel kültür imgeye dayanır. Sırf görsel bir kültüre sahip olan insan veya topluluk yoktur. Sözlü toplumlarda söz+görsellik birlikte bulunurken yazılı toplumlarda söz+görsellik+yazı birlikte bulunur. Görsel kültür, imgeye dayanır. Görsel toplumlarda bir imge, nesnesinden daha fazla önemlidir. Görsel kültür; ilk insanların kainattaki doğal görselleri izlemeye başlamasıyla, tefekkür ve düşünceyle başlamış; mağara resimleri, ikon ve heykellerle devam etmiş; son olarak da fotoğraf, resim, gazete, televizyon ve internetle daha da gelişmiştir. Görsel kültürde iki tür görme öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, varlığı görme yani doğal görseller; ikincisi ise kültürel görsellerdir. İster doğal isterse de yapay olsun görsel nesnelere, çok anlamlıdır, insanlara kesin ve belirgin bir anlam sunmazlar. Özellikle yapay görsel, insanlardaki gerçeklik duygusunu zayıflatmıştır. İnsanların görsel üzerine yorum yapmaları, iç dünyalarını geliştirir ve bireysellikleri artar. Görsel kültürün uzantısı olan dijital kültürde ise insan; doğrusal ve eleştirel düşünme özelliğini kaybetmiştir. Sözel kültürde birey, sürekli görme yeteneği altında işleme dayanan, birlikte inşa edilen, hemen eskien ve deneyime yer vermeyen bir etkileşim içerisinde. Ekranı hızlı bir akış olduğu için dikkatli ve etkili düşünme yeteneği elde edilememektedir. Dijital ortamda imgelerin tahakkümü altında olan birey, ikonik bir beden ve pek çok kurgusal kimlikle etkileşim halindedir.

Modern iletişim araştırmacıları, okuma ve yazmayı etkin bir şekilde kullanan insanları yazılı kültür sahibi olarak açıklamaktadır. Yazılı kültürün, insanı deneyim alanından uzaklaştırdığını ve düşünebilen bireyler yetiştirdiğini iddia etmektedirler. Bunlar çok genellemeci ve iddialı cümlelerdir. Okur-yazarlığın en ileri olduğu Batı Avrupa'da bile kaç kişinin düşündüğü ve özgün bir şeyler ürettiği tartışmalıdır. Zira toplumların genelini, avam denilen günlük hayatlarını yaşayan geniş halk tabakaları oluşturur. Dünyada hangi halk düşünmüş ve bir şey üretmiştir. Yine aynı çalışmalarda, okur-yazar insanların yazı sayesinde tekrar edebildikleri, soyutlama yapabildikleri, eleştirel ve çözümlenici güce sahip oldukları ifade edilmektedir. Elbette okur-yazar insanlar daha bireyseldir. Zira okuma onların pek çok işini yalnız yapmalarına olanak sağlamıştır. Yazı bilgilerin kalıcılığını artırmış, zaman algısını geliştirmiş, geçmiş bilgilerin düzenli tutulmasını ve geleceğin de daha iyi planlanmasını sağlamış; ancak tek başına insanın gelişiminde abartıldığı kadar önemli olmamıştır. Zira yazının da temeli sözel kültürdür ve yazı, gelişmiş bir sözellik üzerine bina edilmiştir. Bu yüzden İslâm'da Kur'ân'ın ezberlenmesiyle birlikte yazılması da emredilmiştir. Özü söz olan yazının en önemli özelliği, kayıt olması ve kalıcılığı sağlamasıdır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru Sadr, ts.

Aykut, Aygül. "Güncel Sistemden Estetik Eğitime Bir Öneri: Görsel Kültür Kuramı". *Turkish Studies* 8/9 (2003), 705-714.

Barnard, Malcolm. *Sanat Tararım ve Görsel Kültür*. çev. Güliz Korkmaz. Ankara: Ütopya, 2002.

Blachère, Régis. *Târîhu'l-edebil'l- 'Arabî*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

Bozkurt, Nebi. "Şecere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 38/433.

Buhârî, Ebû Abdillâh. *Sahîhu'l-Buhârî*. 1-8 Cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Cumâhî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-şuarâ*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1952.

Çetin, Nihat Mazlum. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları 2011.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi 1*. Kayseri: Fenomen Yayınları, 2019.

Durmuş, İsmail. "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, 16/158-163.

Düttmann, Alexander Garcia. "The ABC of Visual Culture", *Journal of Visual Culture* 1/1 (2002), 101-103.

Edmonson, Munro E. *Lore: An Introduction to the Science of Folklore and Literature*. New York: Holt, 1971.

Ferruh, Ömer. *Târîhu'l-edebil'l- 'Arabî*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1401/1981.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.

Gans, Herbert J. *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. çev. Emine Onaran. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Havelock, Eric. *Preface to Plato*. Cambridge: Belknap Press, 1963.

Hökelekli, Hayati. "His/Duyu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, 10/8-12.

İbn Sînâ, Ali b. Sînâ. *Avicenna's de Anima*. nşr. Fazlur Rahman. London: University of Durham, 1970.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütûhâtü'l-Mekkeiye*. Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1985/1405.

Jenks, Chris. "The Centrality of the Eye in Western Culture", *Visual Culture* (London: Routledge, 1995), 1-25.

Kahraman, Ferruh. "Alfabenin İcadı ve Harflerin Kökeni", *Marife* 20/2 (2020), 763-785.

Kahtânî, Müzekkir Nâsır. "en-Nizâmü's-şefeviyyü fi makalâti'l-muhdesîn". *Câmiatü hıdûdu's-şimâliyye, Mecelletü buhûsi külliyyeti'l-âdab* 10/1 (2019), 1-27.

Kahtânî, Müzekkir Nâsır. "eş-Şi'rü'l-câhiliyyü beyne'n-nizâmi's-şefeviyyi ve ta'sîli'l-kitâbeti", *Câmiatü Bâbil, Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l-esâsiyye* 39/1 (2018), 679-690.

Katt, Muhammed el-Beşir. en-Nesrû'l-fenniyyü ve nakdühü inde'l-Arab mine's-şifâhiyye ile'l-kitâbiyye, *et-Türâsü'l-Arabî* 107/1 (2007), 7-107.

Kellner, Douglas. "Yeni teknolojiler/Yeni Okuryazarlıklar". *Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/1 (2002), 105-132.

Kırca, Celal. "Âd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 1/33-334.

Köker, Eser. *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2020.

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı. çev. Hüseyin Atay – Yaşar Kutluay. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.

Lotman, Juri. *The Structure of the Artistic Tex*. Michigan: University of Michigan, 1977.

McLuhan, Marshall. *Gutenberg Galaksisi*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Müslim, Ebu'l-Huseyn. *Sahîhu Müslim*. 8 Cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Nesâî, Ali b. Şuayb. *Sünenü Nesâî*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür*. çev. Sema Postacıoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

Ragıb el-İsfehânî. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, b.y.

Sanders, Barry. *Öküzün A'sı*. çev. Şehnaz Tahir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdürrahmân. *el-Muzhir fi ulûmi'l-luga ve envâihâ*. Kahire: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Şengül, İdrîş. "Kıssa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 25/498-501.

Tavin, Kevin - Anderson, David. "Teaching (Popular) Visual Culture". *Art Education* 50/4 (2003), 194-196.

Teftâzânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l-'Akâid*. nşr. Ahmed Hicâzî el-Sekâ. Kahire: Mektebetü'l-külliyât el-Ezheriyye, 1408/1988.

Tirmîzî, İsâ b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü Tirmîzî*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Ubeydullah, Muhammed. "*el-Va'yü bi'sifâhiyyeti ve'l-kitâbeti inde'l-Arab*". *Havliyyetü âdabi ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye* 34/399 (2014), 7-112.

Zağb, Ahmed. *Cemâliyyetü's-şi'ri's-şifâhî*. Cezâyir: Câniatü Yûsuf b. Hidde, Doktora tezi, 2006-2007, 1-410.